

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ՂԱՐԱԲԱՂ

Անցեալ տարուան նոյեմբերին եւ Դեկտեմբերին, արտասահմանեան օրաթերթեր և պարբերականներ արձագանգ եղան Կորպաչովի տնտեսական խորհրդական Ա. Ազանբէկեանի Լոնտոնի և Փարիզի մէջ ունեցած հարցազրոյցներուն, ուր հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուէր. «Ղարաբաղի Հայաստանի միացման հարցը յանձնախումբի մը յանձնուած էր ուսումնասիրութեան համար, որուն մէկ անգամը ես էի: Մենք արդէն մեր ուսումնասիրութիւնը աւարտած ենք և մեր տեղեկագիրը յանձնած Գերագոյն Սովետին առ ի վաւերացում և կրնամ ըսել թէ որոշումը ի նպաստ Ղարաբաղի Հայութեան պիտի ըլլայ»:

Այս կայծակնային և անակնկալ լուրը մեզ բոլորս ցնծութեան մէջ պահեց, հաւատացինք անոր ճշդութեան, քանի որ պաշտօնական անձի մը, այդպէս Կորպաչովի խորհրդականին, պաշտօնական յայտարարութիւնն էր: Ուրախացանք թէ վաթսունինոց տարիներ առաջ կատարուած անարդարութիւնը ի վերջոյ ծագող արեւի պայծառութեամբ կը պսակէր տարիներու մեր երազն ու սպասումը: Վաթսունինոց տարիներ օտարին բռնութեան տակ ապրող Ղարաբաղի մեր արեւակիցները ի վերջոյ պիտի ըլլային մէկ մարմին, մէկ զիտակցութիւն, մէկ ստեղծագործող և վերաշինող ուժ, Հայաստանի իրենց եղբայրներուն և քոյրերուն հետ:

Ղարաբաղ ...

Արտասահմանի հայութեան համար — չենք չափազանցեր հիթէ ըսենք հարիւրին ինսունինոցը — նոր վայրի մը անունն էր: Իսկ մեր Ազատագրական և Անկախութեան շարժումներուն ծանօթ եզրօղներուն՝ հպարտանք և ազգային զիտակցութեան ուժեղացում մը:

Ղարաբաղ իր տեղեկագրական, լեռնագրական և բնական տեսակէտներով աշխարհագրական ամբողջութիւն մը կը կազմէ, որ կերպարանք կու տայ այդ երկրի կեանքին: Իր բարձր և անառիկ լեռներով մեծ պաշտպանողական դիմ մըն է և առանց Ղարաբաղի լեռներուն, անխորելի է Հայաստանի սրտին՝ Արաստեան երկրին պաշտպանութիւնը, հիւսիսային և արեւելեան տափաստաններու դէմ: Ղարաբաղը անմիջական շարունակութիւնն է այն հզօր պաշտպանողական դիմին՝ որ կը ներկայացնէ Գուգարքը, և այս իսկ պատճառաւ՝ հայ թագաւորական տուներու հիմնադիրներ՝ Արտաշէսն ու Տրդատը, Գուգարքի հետ Հայաստանի սահմաններուն մէջ առին Ուտին, Արցախն ու Սիւնիքը:

Ղարաբաղը միշտ անաղարտ պահած է իր ազգային դիմագիծը, քանի որ հան միշտ ապրեցաւ զուտ հայ ժողովուրդ մը, որ բնիկ էր և զրեթէ չկային օտարներ: Ժողովուրդ մը, որ հին ժամանակներէն կառչած է իր հողին ու բնութեան, ինքնին արդէն կ'ունենայ տարրեր հասկացողութիւն և հոգեբանութիւն:

Այսօր, մօտ տասներկու դարեր Ղարաբաղցի հայը միշտ կապուած մնաց իր հողին, հսկառակ թաթարական, Լէնկ թիմուրեան, Ռամանեան գրաւումներուն և կոտորածներուն, ճնշումներուն և կեղեքումներուն: 1921 Յուլիսին, Ղարաբաղը և Նախիջեւանը անարդար կերպով առնուեցան հայ ժողովուրդէն և տրուեցան Ազրպէյճանի: Այդ օրերուն Նախիջեւանի բնակչութեան կէսը հայեր էին. որոնք ազէրիներու ի զօրժ դրած ճնշումներուն և անարդարութեանց չտոկալով՝ տեղափոխուեցան Սովետ. Միութեան այլ հանրապետութիւններ: Սակայն Ղարաբաղցին մնաց իր հողին վրայ և հանդուրժեց բոլոր ճնշումներուն ու գրկանքներուն: Հայութեան մէջ միայն Ղարաբաղցին ունեցաւ պապենական հողին սէրն ու հաւատքը:

Պապենական հողը կենսական ուժ մըն է ժողովուրդներու համար, իսկ եթէ դայ անոր միանալ՝ հերոսներու արիւնով ողողուած հողը, այդ ալ աւելի մեծ նշանակութիւն մը կը ստանայ: Հողը որ ծնունդ տուած է աւանդութեանց, դարաւոր ազգային և կրօնական սրբութեանց, ժողովուրդներու ստեղծագործման ներշնչարանը կը հանդիսանայ: Հողը ոսկի շղթայ մըն է որ այդ ժողովուրդը անցեալէն ներկային կը կապէ և ներկայէն ապագային: Հողի հաւատար չունեցող ժողովուրդներ, հողէն դուրս ապրողներ, անցեալ, ներկայ և ապագայ չունին, խզուած ըլլալով այդ ոսկի շղթայէն: Այս հաստատումը այսօր ուեղիով կը զգայ արտասահմանի և նաև Խորհրդ. Միութեան — Հայաստանէն դուրս — այլ հանրապետութեանց մէջ ապրող հայը, որ զուրկ է իր պապենական հողէն և սօրեմայի համար կ'ապրի, կ'անուած միայն ժամանակաւոր նիւթական պահանջներու գոհացումով: Եթէ բուսական և կենդանական աշխարհները կ'ապրին հողային և կլիմայական պայմաններու և պահանջներու համաձայն, այդ պարտաւորումը և պահանջը աւելի է ժողովուրդներու համար:

Ղարաբաղը այս հաստատումով իրական հայու հաւատքը և անընկճելի ոգին է որ կը մարմնացնէ: Թաթարական և Լէնկ թիմուրեան արշաւանքներէն յետոյ Ղարաբաղը երեք կողմէ թաթար բնակչութեամբ շրջապատուեցաւ, ուստի Ղարաբաղցին նախընտրեց առանձնացումը՝ իրր փրկութեան միակ միջոց: Այսպիսի պայմաններու մէջ է որ կը ստեղծուին լեռնային անմաշկելի այն կեդրոնները, ուր կը խտանայ ժողովուրդի մը սփռով ազատագիրութիւնը և ուր ցեղային ինքնօրոշման և ինքնապահպանման բնագոյրը գերակշիռ կը հանդիսանայ բոլոր միւս պահանջներէն:

Լեռնային այս հոգեբանութեան մենք կը պարտինք երեսոյթ մը՝ որ շատ մեծ նշանակութիւն ունեցաւ հայոց արդի պատմութեան համար: Եթէ թաթարական արշաւանքները Հայաստանի զրեթէ բոլոր միւս անկերու մէջ ջնջեցին ազգային իշխանութեանց վերջին մնացորդները, լեռնային Ղարաբաղի հայութիւնը շարունակեց պահպանել այդ իշխանութիւնը իր հին գրութեամբ:

ոչ թէ հին նախարարական կարգերով: Անշուշտ փոփոխութիւններ կրած է այդ հին կարգը, բայց զլիսաւորարար ձեւի և ոչ թէ բովանդակութեան մէջ: Գարձեալ նոյն աւատապետական կալուածատիրութիւնն է որ կը կազմէր ազգային իշխանութեան հիմքը և խարիսխը այդ լեռներուն մէջ: Թոթարներ և թուրքեր չճանչցան այդ վիհապետական իրաւունքները Ղարաբաղի, սակայն երբ պարսիկներ գրաւեցին Կովկասը, ճանչցան և վաւերացուցին այդ հին կարգերը:

Հին դասակարգային անունը իբր նախադր գոյութիւն չունէր, այլ կը գործածէին Մելիք անունը: Ժիշդ է որ Մելիք սեմական լեզուի մէջ թագաւոր կը նշանակէ, սակայն հոս պարզ տանուտէրի իմաստը միայն ունի: Ղարաբաղի Մելիքները շարունակութիւնն էին Բագրատունեաց թագաւորութեան շրջանին գոյութիւն ունեցող փոքր թագաւորութեանց: Բագրատունեաց թագաւորութեան անկումէն յետոյ, Ղարաբաղի Մելիքները պահպանեցին հայկական կալուածներու անկախութեան գաղափարը:

Ահա Ղարաբաղի այս լեռնաստանին մէջն էր որ ծնաւ ու զլուխ բարձրացուց Հայրենիքի Ազատութեան զաղափարը: Այս յստիանշական սպարազայ մըն է: Անիկա չէր կրնար ծնիլ և սնանիլ տեղ մը՝ ուր հայ ազնուականութիւն գոյութիւն չունէր և կամ չկար ազգային իշխանութիւն ու զինուորական ուժ: Ղարաբաղն էր որ ունէր այդ բոլորը և կրնար Հայոց Ազատագրական պատմութեան օրրանը դառնալ: Ինչպէս անցեալի մեր պատմութեան (Թ.-ԺԲ. դարեր) այժմ ևս Ղարաբաղը հայ հոգեւորականութեան և ազնուականութեան միացումով Հայ Ազատագրական գործը իր ձեռքը առաւ:

1678 թուին, Յակոբ Զուլպայեցի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախաձեռնութեամբ Ս. Էջմիածնի մէջ գումարուած Ազգային-Եկեղեցական Ժողովով հայուն ազատագրական շարժումը սկիզբ կ'առնէր:

Ղարաբաղով սկսող Հայ Ազատագրական շարժումը ծնունդ տուաւ Իսրայէլ Օրիի նման քաղաքական մեծ դէմքի մը, Դաւիթ Բէկի, Մխիթար Սպառապետի, Տէր Աւետիս Քննյի հետ հազարաւոր մարտիկներու, որոնք դարեւով ճնշուած, կեղեքուած, սպաննուած ու կողոպտուած մեր ժողովուրդին դատի լուծմանը ձեռնարկեցին:

Ղարաբաղը ո՛չ միայն ԺԷ. և ԺԸ. դարերու մեր մարտական անգուսպ ըմբոստացման ու հերոսութեան արտայայտութիւնն է, այլ նաև Համաշխարհային Բ. Պատերազմին, իր թիւի տոկոսին բաղդատմամբ ամենէն շատ զինուոր տրամադրեց երկրի բանակներուն: Պատերազմի դաշտին իրենց հերոսութեամբ մեծ գնահատանքի արժանացան Ղարաբաղի զաւակներէն Բագրամեան և Պապաշանեան, տասնեակ նէկէրալներ և պատուոյ նշանի արժանացան հազարաւոր Ղարաբաղցիներ:

Վաթսունհինգ տարիներու շրջանին, Ղարաբաղցին շատ մը առիթներով իր բողոքը ներկայացուցած էր առ որ անկ է: Շրջանի ռէժիմը իր բռնակալութեամբ ամէն բողոք լուծեցուցած էր: Սակայն այս վերջին մի քանի տարիներու բարեփոխութիւնները զինքը հայու անհեռատես խանդավառութեան մէջ դրաւ: Չմտածեց, բայց զգաց թէ ժամը հասած է իր ձայնը լսելի դարձնելու

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

«ՕՐՀՆԵԱԼԴ Ի ԿԱՆԱՅՍ»

(ՂՈՒԿ. Ա. 42)

Եթէ երբեք մեզի, սոսկական մահկանացուներու, առիթն ու պատենթիւնը տրուած ըլլար որոշելու այն կինը, որու արգանդին մէջ պիտի սաղմնաւորուէր մեր էութիւնը, անտարակոյս որ բացի մարմնական գեղէն ու հրապոյրէն, պիտի ուղէինք զայն օժտուած տեսնել մարդկային նկարագրի բոլոր բարեմասնութիւններով:

Իսկ երբ հարցը կը վերաբերի Բրիտանոսի, ա՛յ կասկած չի մնար գերազանց սրբութեանն ու անարատութեանը մասին այն կոյսին՝ որմէ լոյս աշխարհ պիտի

զար մանկացեալ Փրկիչը մարդկութեան:

Ենթադրենք պահ մը թէ Տիրամայրը զերծ չըլլար մեղքի տիրակալութենէն: Ի՞նչ անբնական կացութիւն մը պիտի ստեղծուէր, երբ Աստուածորդին հարկին ներքեւ զտնուէր հասարակ ժողովուրդի կարգին ի՛ր իսկ մօրը մեղքերուն թողութիւն շնորհելու:

Բանն Աստուծոյ սաղմնաւորուեցաւ խոնարհ կոյսի մը արգանդին մէջ, համեստ ու անշուք յարկի մը տակ: Աստուծոյ Խօսքը (Բանը — Logos) Աւետարանի էջերուն չբացուած, դէպի մեր աշխարհը իր քայլերը կ'առնէր Մարիամի սրբաշնատուրը արգանդէն: Աստուածաշունչի տառին լոկ կապուած, անկէ դուրս մնացող ամէն աւանդութիւն ու հրաշապատում գրուազ անտեսող ազանգամիտներ ինչպէ՞ս կ'ընդունին սրբութիւնը գրքին՝ ուրկէ կը խօսի Բանը և կը մերժեն սրբութիւնը էակին՝ ուրկէ մարմին կ'առնէ ու կը ծնի նոյն այդ Բանը:

որպէսզի միանայ նոյն երազանքներով ապրող իր Սովետ. Հայաստանի եղբայրներուն և քոյրերուն՝ որոնցմէ բաժնուած էր անարդար և սխալ որոշումով մը:

Այս տարուայ փետրուարին սկիզբ առին Ղարաբաղի (Ստեփանակերտ) և Երեւանի զանգուածային ցոյցերը մինչև կէս միլիոնով: Օտար թերթեր իրենց առաջին էջերը տրամադրեցին: Ռուս մտաւորականութիւնը իր համակրանքը ցոյց տուաւ Հայ ժողովուրդի նկատմամբ: Պահանջը անկախութիւն մը չէր, այլ վաթսունինգ տարիներ իրենց հոգեւոր, մտային, մշակութային անցեալէն բաժնուած երկու եղբայրներ կրկին կ'ուզէին միանալ:

Գերագոյն Սովետի որոշումը այս ուղղութեամբ հայուն համար ժխտական եղաւ:

Ղարաբաղցի իրաւականօրէն ըմբոստացաւ Գերագոյն Սովետի առած որոշումին դէմ: Ցոյցեր և զործադուլներ իր իրաւունքն էին:

Ղարաբաղցի չէ լուծ և պէտք չէ լուէ: Բ. Համաշխարհային Պատերազմին իր հերոսներուն թափած արեան զինը պէտք է վճարուի:

Եթէ Սովետական կարգերը արդարութիւն և հաւասարութիւն կը քարոզեն, թող անիկա դուրս գայ թուղթերու ծալքերէն և դառնայ իրականութիւն, տալով Ղարաբաղցիի պահանջին արդար լուծում մը:

Եթէ անցեալի վարչաձեւը Ղարաբաղցի ըռնի և ճնշման տակ լռեցուց, սակայն ընկեր Կորպաչովի բարիփոխութեանց հաւաստիացումը պէտք է ցոյց տայ Ղարաբաղցիին արդար սպասումը՝ զրական զեանի վրայ պսակելով:

Գ. Ա. Գ.